

Петра М. Пешић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Прегледни рад
УДК 821.161.1-3 Замјатин Ј.
821.111-3.09 Орвел Ц.
821.163.41-3.09 Пекић Б.
Примљен 30. XI 2012.

ЈЕЗИК У АНТИУТОПИЈИ²

У раду „Језик у антиутопији“ бавимо се проучавањем језика у антиутопијским романима: *Ми*, Јевгенија Замјатина, 1984, Џорџа Орвела, 1999 Борислава Пекића. Проучавамо однос новоуспостављеног поретка у антиутопији према језику. На почетку дефинишемо појам антиутопије. Показујемо да је намера одређеног владајућег поретка у антиутопији да променом и контролисањем језика стави под контролу и људско мишљење. Циљ рада је утврдити на које начине се језик мења у антиутопији, који су циљеви те промене и које су њене последице. Методе које примењујемо у раду су компаративна и интерпретативно-аналитичка.

Кључне речи: антиутопија, дистопија, алтернативна историја, новогвор, језик бића

Увод

Антиутопија³ представља она књижевна дела у којима се описује најнеповољније могуће друштвено и политичко уређење смештено у будућност. Истовремено, у овом уређењу, они који владају представљају га као најбоље уређење у људској историји. Антиутопија је „тобожња утопија“, заједница коју „хегемонијски принципи“ желе да прикажу као најбољу која је икад постојала. Оваквом приказивању супротставља се „камера-око нашег представника и одредиоца вредности“ који открива да је ова заједница заправо лошија од свих претходних (СУВИН 1999: 19).

¹ petra88pesic@gmail.com

² Овај рад представља део мастер рада *Последњи човек у антиутопијским романима Замјатина, Орвела и Пекића*, који је одбрањен на Филозофском факултету у Нишу, 28. 11. 2012. године.

³ Појмове антиутопија и дистопија у раду сматрамо синонимима.

У антиутопијским делима говори се о новим државним и друштвеним уређењима која су успостављена после великих преврата, ратова и револуција. Један од основних циљева владајућих поредака у овим романима јесте тотална контрола људског мишљења и знања. Контрола мишљења и знања остварује се преко манипулисања информацијама и преко контролисања језика. На примеру трију антиутопијских романа, *Ми*, Јевгенија Замјатина, 1984, Џорџа Орвела и 1999 Борислава Пекића, примећујемо да се у новоуспостављеним друштвима формира и нови језик под утицајем владајућег поретка. У раду, на примеру ових романа, проучавамо зашто се мења језик у антиутопији, на које начине се мења и шта је последица те промене? У раду „Дистопија XX века: језик очућавања“ Зорица Ђерговић издваја језик дистопије као први елемент очућавања „са којим се сусрећемо у том хипотетичком свету“ (1997: 225). Језик дистопија је, како примећује поменута ауторка, различит од језика друштва у коме живи аутор дистопије. „Писци дистопија, заправо, полазе од становишта да онај који жели да завлада светом мора најпре да покори језик, тако што ће га стерилног, редукованог и очишћеног од непожељних појмова и правила, прилагодити својим циљевима.“ (ЂЕРГОВИЋ-ЈОКСИМОВИЋ 1997: 226) Контролисање језика од стране власти у антиутопији повезано је са контролисањем људског мишљења, самим тим, и са контролисањем људи⁴. Однос новог владајућег поретка према језику осликава и однос према прошлости. Сматрамо да прошлост једног народа није сачувана само у званичним историјским документима већ и у језику и књижевности тог народа. Тренутно стање у једном језику последица је његовог развоја и обликовања кроз историју. Стара лексика представља потенцијалну опасност за нови владајући поредак јер подсећа људе на појмове који у новом друштву престају да постоје.

„Од модерних лингвистичких теорија на језик дистопије најдубљи траг оставила је Сосирова теорија о означеном и означавајућем који заједно творе језички знак, а затим и Сапир-Ворфова хипотеза по којој језик није само празно оруђе, већ и те како одређује ум оних који се тим језиком користе“ (Ђерговић-Јоксимовић 1997: 226). Према Сапир-Ворфовој хипотези постоји уска веза између језика и културе која користи тај језик. У изражајним средствима сваке говорне заједнице током генерација наталожиле су се традиције, вредности, веровања и начини интер-

⁴ „Занимљиво је да је откриће значаја језика у области дистопије коинцидирало са постављањем значајних модерних лингвистичких теорија, али и са становитим политичким збивањима с почетка и средине овог века. Наиме, нашироко су познате флоскуле којима су се служили Стаљинов, а затим и Хитлеров режим не би ли подстакли хистерично одобравање маса.“ (ЂЕРГОВИЋ-ЈОКСИМОВИЋ 1997: 226).

претације околног света. „Сапир-Ворфова хипотеза комбинује два начела. Прво је познато као лингвистички детерминизам, што подразумева да језик одређује начин на који мислимо. Друго произлази из првог и назива се лингвистички релативизам под којим се подразумева да се дистинкције енкодиране у једном језику не могу наћи ни у једном другом. Сапир – Ворфова хипотеза упућује на закључак да структура матерњег језика игра важну улогу у стварању слике коју човек има о свету. Та слика се разликује од Европе, преко америчких Индијанаца, Кинеза до афричких племена.“ (ГРИЈАК, ПЕТРОВИЋ 2006: 793).

Према нашем мишљењу, мењање језика у антиутопијама одвија се на неколико начина. За појмове који престају да постоје, губе се и речи које их означавају. Други начин подразумева стварање нових речи за већ познате појмове. Трећи начин подразумева задржавање језичког знака а мењање његовог значења, односно појма на који знак упућује. На крају, за нове појмове стварају се нове речи. Показујемо да структура језика заиста утиче на стварање слике света у свести појединца. Главни ликови антиутопијских романа које проучавамо покушавају да пронађу трагове прошлости у језику. Део потраге за прошлошћу јесте и потрага за језиком прошлости.

Ми

Главни лик Замјатиновог романа *Ми*, Д-503, не може да замисли како су живели људи у прошлости, када нису познавали појмове као што су Сатна Таблица, Материнска Норма или Зелени зид⁵. Оно што је неизоставно у његовом свакодневном животу, људи у прошлости уопште нису познавали. Пример за задржавање речи у новом језику, док се њено значење мења, јесте реч душа. Ова реч задржава се у изразу „као једна душа“ или у речи „равнодушно“, али је њено право значење становницама Јединствене Државе, о којој говори Замјатин, страном. Пошто је појам душе био непознат, поседовање душе се сматра болешћу. Још једно манипулисање језиком од стране владајућег поретка уочавамо на примеру

⁵ Сатна Таблица у роману *Ми* означава неку врсту распореда дневних активности свих становника Јединствене Државе. Ову таблицу је креирала власт како би активности свих становника биле боље контролисане. Зелени зид је зид који одваја Јединствену државу од остатка света. Држава изолована од остатка света представља погодност за владајући поредак у антиутопији. Изоловани простор се може лакше надзирати и контролисати. Материнска Норма представља одређене физичке норме које је прописала држава, и које морају задовољити жене ако желе да постану мајке.

именовања вође државе и неке врсте полиције. Вођа државе назван је Добротвор, а Чувари су били нека врста полиције у Јединственој држави. Сам назив Добротвор у супротности је са делатношћу овог лика кога препознајемо као диктатора. Чувари који су непрекидно пратили и надзирали људе поистовећивани су од стране становника јединствене државе са хришћанским анђелима чуварима.

Новоговор

У Орвеловом роману *1984* режим систематски организовано мења језик. Филолози у Океанији, земљи у којој се одвија радња Орвеловог романа, озбиљно раде на стварању новог говора, „новоговора“ и потискивању старог говора⁶. Роман *1984* садржи посебан прилог о принципима новог говора. Филолози стварају три речника новог говора: речник А који садржи речи употребљаване у свакодневном животу; речник Бе (В) који се састоји од речи састављених у политичке сврхе; речник Це (С) који састојао се од научних и техничких термина. Пример за задржавање облика речи а промене њеног значења јесте реч слобода. Реч слобода и даље постоји у новом говору, али више не упућује на своје првобитно значење нити се може употребити рецимо у синтагми „политичка слобода“. Људи се неће борити за слободу ако нису свесни ни значења те речи. Постепено потискивање непожељних речи доводи до тога да свака јеретичка мисао буде „непомислива“.

„Речник Новог говора је састављен тако да омогући тачан и често врло суптилан израз сваком значењу које би члан Партије легитимно желео да пренесе саговорнику или читаоцу, искључујући при том сва друга значења као и могућност да се до њих посредно дође. То је делимично постигнуто измишљањем нових речи, али пре свега избацивањем непожељних речи и уклањањем неортодоксних значења из преосталих речи; чак уклањањем свих секундарних значења, уколико је могуће.“ (ОРВЕЛ 2010: 290)

Манипулација језиком од стране политичког режима уочава се и у називима министарстава у Океанији. Уочавамо да је делатност министар-

⁶ „Новоговор је био званични језик Океаније, створен да би задовољио идеолошке потребе енглсоца или енглеског социјализма. Године 1984. још нико није употребљавао Новоговор, усмено или писмено, као своје једино средство споразумевања. На Новом говору су писани уводници у Тајмсу, али они су представљали *tour de force*, који је могао обавити само стручњак. Очекује се да ће Новоговор коначно заменити старогovor (или стандардни енглески, како га ми називамо) отприлике 2050. године.“ (ОРВЕЛ 2010: 289)

става у потпуној супротности са њиховим називом. Министарство истине бави се креирањем и ширењем лажи, заправо, у овом министарству се одређује шта је истина⁷. У земљи која је стално у рату, као што је Океанија, потпуно је нелогично постојање Министарства мира. Министарство обиља ради на убеђивању становништва да живе у изобиљу, иако стално влада несташница. У Министарству љубави, полиција подвргава људе најсуровијим мучењима како би признали злочине које нису починили. Власт уништава и књижевна дела преводећи их на новогovor, при чему она губе смисао. Орвел ствара нову реч, *двомисао*, како би описао основни принцип функционисања власти у Океанији. Двомисао значи „имати у исто време два мишљења која се међусобно искључују, знајући да су противречна, а верујући ипак у оба; служити се логиком насупрот логике“ (ОРВЕЛ 2010: 69). Без двомисли не би могла да функционише тоталитарна држава. Власт покушава да ограничи број речи којима располаже појединац, како би ограничила и људско мишљење.

Језик природе

У роману *1999* човек прекида контакт са природом и заборавља језик природе, језик бића⁸ који је заједнички свим створењима Мајке природе. „Пекић своју алегорију о све израженијој роботизацији људског друштва заснива на идеји, која је у основи Орвелова, да се људски говор, захваљујући фигурама метафорама, претворио у вештачки језик који ништа у природи, а често ни сам човек, не може разумети и због кога људи више нису у стању да схвате законе и дешавања у природи“ (ЂЕРГОВИЋ-ЈОКСИМОВИЋ 1997: 230). У роману *1999* Пекић истиче као основну предност језика природе над извештаченим људским језиком непостојање лажи и двосмислености у језику природе⁹.

Утицај на развијање језика у роману *1999* више имају роботи, као новоуспостављени владајући поредак, него човек. Они стварају и нове

⁷ Према мишљењу Дениса Донахјуа, Министарство истине повезано је са Орвеловим искуством са британским Министарством за информисање током Другог светског рата и лажима које је ово министарство ширило (DONOGHUE 1984: 60).

⁸ Језик бића тумачимо као начин споразумевања два жива бића који није условљен познавањем истог језика. Језик бића је једнак језику осећања и не подразумева само и једино говор као средство комуникације.

⁹ Наглашавамо да се у роману *1999* ради о биолошком крају људске врсте, о борби људског бића и робота. Нови поредак у овом роману не подразумева нови политички поредак или нову власт, већ владавину робота.

појмове и нове речи за њих (хелиокола, вивисензор), или замењују старе речи новима. Реч саопштити замењује се речју „искомпјутирати“, систематско тотално уништавање природе назива се „пацификација“. Циљ робота је онемогућавање међуљудске комуникације. Ако дође до сусрета два људска бића, њихово споразумевање биће готово немогуће јер су њихови језици различити. Стварајући нови језик, роботи отежавају човеку и тумачење језика прошлости. У заједници у којој живи човек Арно из поглавља „Нови Јерусалим“, развија се нови језик за потребе нових јединки, робота. Сматрамо да је узрок развијања новог језика у овим заједницама, осим онемогућавања међуљудске комуникације, жеља робота да држе човеково знање о прошлости и садашњости под контролом.

У поглављу „Нови Јерусалим“ човек Арно је потпуно сам, нема других људи, он је окружен роботима. Људи живе у енклавама које чине по један човек и његови роботи. Изолован и усамљен човек губи способност комуникације са другим људским бићем, али и са живим бићима уопште. Како нестају одређени појмови, нестају и речи које их означавају, језик је редукован све више и више. Арно увиђа да је свако именовање простора и ствари релативно и зависи од оног ко именује, односно од њега. Други човек на неком другом континенту такође именује ствари према својим мерилима.

„Ствари нису имале лична имена да се као посебности разликују од сличних ствари исте врсте. Именоване су једино врсте, а у њиховом се склопу појединачне ствари распознаваху путем безличних бројева. Али, како су и бројеви били нестални, мењајући се према ономе ко их је бројао, неку истинитију представу о њима могао је имати само бројач – али и он само докле док је према предмету задржавао положај из кога му је доделио број.“ (ПЕКИЋ 2011: 73)

За нове техничке творевине настају нове речи (хелиокола, вивисензор), али и старе речи роботи замењују техничким појмовима. Реч сећање за роботе је „специфично процесирање факата меморије“, чуло слуха се звало „аудитивни пријемник“, а уста су била „предајник“ или „терминал“ (ПЕКИЋ 2011: 95). У поглављу „Последњи човек на свету“ Арно, Велики Пан, среће кртицу, али не зна шта је кртица нити шта значе речи вода и пас. Најпре се човек одвојио од природе и форсирао вештачке творевине, а онда су завладали роботи који полако замењују људски језик својим вештачким језиком како би именовали ствари у новом свету где технологија апсолутно тријумфује над природом.

Закључак

Закључујемо да је стварање новог језика у антиутопијама у складу са напором нових поредака да се „живи испочетка“. За ново човечанство потребан је нови језик, нова књижевност и нова историја која се не ослања на претходну историју. Власт у антиутопији тежи томе да прекине било какав континуитет са прошлошћу, било у језику, књижевности или историји.

Путем „интервенције на језику“ антиутопијски романи се смештају у „област алтернативне историје“ (ЂЕРГОВИЋ-ЈОКСИМОВИЋ 1997: 225). Ситуирање антиутопије у одређено време и простор и стварање посебног језика новог друштва, употпуњује ова дела као једну могућност за ток историје. У све три антиутопије успостављају се нове вредности, нови поредак који мора да говори новим језиком. Стари језик који прати историју човечанства, који се развија и мења кроз историју и који у себи садржи трагове историје једног народа, јесте потенцијална опасност за ново друштво.

Цитирана литература

- ГРИЈАК, ПЕТРОВИЋ (2006): Ђурђа Гријак, Јелица Петровић, „Структура језика и социјално понашање: један покушај провере Сапир-Ворфове хипотезе“, *Педагошка стварност*, ЛП, 9 – 10, Нови Сад. Преузето са сајта: <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0553-4569/2006/0553-45690610792G.pdf#search=»sapir vorfova hipoteza»> 23.9. 2012.
- DONOGHUE (1984): Denis Donoghue, „Nineteen Eighty-Four: Politics and Fable“, in George Orwell and Nineteen Eighty-Four: The Man and the Book, Washington, Library of Congress. <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED268549.pdf> преузето 25. 2. 2012.
- ЂЕРГОВИЋ – ЈОКСИМОВИЋ (1997): Зорица Ђерговић-Јоксимовић, „Дистопија XX века: језик очућавања“ Language and literature at the end of the XX century: Collection of Papers University of Montenegro, Podgorica.
- СУВИН (1999): Дарко Сувин „Утопизам од оријентације до акције: Шта ми, интелектуалци треба да радимо у ери постфордизма?“, у: *Антиутопије у словенским књижевностима*, прир. Дејан Ајдачић, Јанус, Београд.

Извори

ЗАМЈАТИН (1978): Евгениј Замјатин, *Ми*, превела Мира Лалић, Издавачки завод „Југославија“, Београд.

ОРВЕЛ (2010): Џорџ Орвел, *1984*, превела Светлана Стаменић, ЗУНС, Београд.

ПЕКИЋ (2011): Борислав Пекић, *1999*, Лагуна, Београд.

Petra M. Pešić

LANGUAGE IN ANTI-UTOPIA

Summary

The paper deals with the language of anti-utopia, that is, the relationship of the newly established order towards the language. Zorica Djergović Joksimović claims that the language in anti-utopia is different from the language of the community the anti-utopia author. The language of anti-utopia, its changes and the goals of these changes, will be studied on the example of three novels: *We*, *1984*, *1999*. The emphasis is put on the idea that the newly established order changes the language in order to control public opinion, and ultimately, individuals. There are several ways of language change in anti-utopia. The first is the coinage of new words for new entities, mostly technical achievements. The second is the annulment of words that do not exist in the newly established order. The third is based on the process of creating new meanings for the existing words, e.g. the change of the word meaning. The conclusion that emerges is that the reason for the language change represents the effort of the new word order to eliminate any form of continuity with the past.